

AZ 1998-AS NÉMET HELYESÍRÁSI REFORM – DIÓHÉJBAN

Előzmények

Bár a német nyelvű írásbeliség már kb. 1200 éves múltra tekinthet vissza, német nyelvterületen a helyesírás egységesítésének igénye először a reformáció előtt, majd markánsabban a XVIII. században jelentkezett, melynek folyamánként 1722-ben Halléban *Hieronymus Freier* közzétette „Anweisung zur Teutschen Orthographie” c. művét, melyet *Johann Christoph Gottsched* és *Johann Christoph Adelung* normateremtő munkái követték. Azóta szinte töretlenül jelen van a német helyesírás tökéletesítésének szándéka, jóllehet a XIX. század második feléig nem jött létre egységes német ortográfia.

Az „Első Helyesírási Konferenciát” 1876-ban rendezték meg Berlinben *Konrad Duden* részvételével, aki 1880-ban már szerkesztett helyesírási szótárt „Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Nach den neuen preußischen und bayrischen Regeln” címmel. Igazi áttörést viszont csak az 1901-es – szintén berlini – „Második Helyesírási Konferencia” hozott. Ezen a rendezvényen Németország, Ausztria és Svájc képviselői megállapodtak egy egységes szabályzatban, melyet „Regeln für die deutsche Rechtschreibung nebst Wörterverzeichnis” (Herausgegeben im Auftrag des Königlich Preußischen Ministeriums der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten, Berlin 1902) címmel tettek közzé. Igazán széleskörben ismertté és elterjedtté az egységes helyesírás viszont *Konrad Duden* „Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Nach den für Deutschland, Österreich und die Schweiz gültigen amtlichen Regeln” (Siebente Auflage, Leipzig/Wien 1902) című kötete által vált.

Azóta csak szórványosan léptek életbe változtatások, és átfogó reform kidolgozására is csak 1994-ben, a német nyelvű országok ortográfiai szakembereinek részvételével folytatott ún. „III. Bécsi Beszélgetések” teremtették meg a politikai és szaktudományos alapokat. Az 1996. július 1-jén ennek eredményeképpen tettő alá hozott államközi „Szándéknyilatkozatot a német helyesírás újraszabályozására” Németország, Ausztria és Svájc delegációja mellett aláírták egyes német nemzeti kisebbségi közösségek – így például a magyarországi németek – képviselői is. Azóta a német helyesírás folyamatos „karbantartása” a reform kapcsán létrehozott és a mannheimi Német Nyelvi Intézet keretében működő Nemzetközi Helyesírási Bizottság feladata és hatásköre.

Az új német helyesírás 1998. augusztus 1-jén lépett hatályba. A korábbi írásmód azóta hivatalosan elavultnak minősül, és 2005. július 31-ig még ugyan nem számít hibásnak, azt követően viszont csak a reform szerinti írásmód lesz az egyedül helyes.

Az új szabályozás

A reform során részben új ortográfiai szabályok születtek, részben pedig egyes szavak írásmódja változott meg. Az aktuális szabályozás lényegét az alábbiakban foglaljuk össze.

A reform hat átfogó területre terjedt ki:

- Hangok és betűk egymáshoz rendelése (az idegen eredetű szavak írását is beleértve)
- Egybe- és különírás
- Kötőjeles írás
- Nagy- és kisbetűs írás
- Központozás
- Sorvégi szóelválasztás

- Hangok és betűk egymáshoz rendelése
 - A korábbi *ß* helyett rövid (hangsúlyos) magánhangzók után *ss*-t írunk, pl. *dass, Fass, Stress*.
 - Egyes szavak írásmódja az ún. szótőelv alapján kiegyenlítődik, vagyis a szó annak a szónak vagy szóalaknak az írásmódját követi, amelyikből származik, ill. levezethető, pl. *Gämse* (a *Gams* miatt), *nummerieren* (a *Nummer* miatt), *platziere* (a *Platz* miatt).
 - Ha valamely összetett szóban három azonos betű kerül egymás mellé, mindegyik megmarad, pl. *Bestelliste, Schifffahrt, Kaffeeernte*.
 - A *ph* a *phon*, a *phot* és a *graph* szóelemekben egyes esetekben *f*-fel írandó, pl. *Telefon*, más esetekben *f*-fel is írható, pl. *Geografie* (a *Geographie* mellett).
 - A *z*-re végződő főnevekből képzett melléneveknél, ill. határozószóknál a korábban egyedül helyes *-tial* és a *-tiell* most csak elfogadható mellékalaknak számít, az előnyben részesítendő írásmód a *-zial* és a *-ziell*, pl. *Differenzial* a *Differenz*-re tekintettel), *essentiell* (az *Essenz*-re tekintettel).

- Egybe- és különírás
 - A főnévből és igéből álló kapcsolatokat általában különírjuk, pl. az *Auto fahren* mintájára: *Rad fahren, Eis laufen, Maschine schreiben*.
 - A főnév és melléknévi igenév alkotta szókapcsolatokat különírjuk, ha a különírás a főnévi igenévi alakban is érvényes és a szókapcsolatból nem marad ki egyik komponens sem, pl. *Achtung gebietend* (mint az *Achtung gebieten*), *Aufsicht führend* (mint az *Aufsicht führen*), *Handel treiben* (mint a *Handel treiben*).
 - Igenévi alakban álló igéből és másik igéből álló kapcsolatok csak különírhatók, pl. *bekannt machen, bestehen bleiben, kennen lernen*.
 - Az *aufeinander, auseinander, ineinander* stb. névmás és ige által alkotott összetételek különírandók, pl. *aneinander geraten, auseinander gehen, gegeneinander stoßen*.

- A *da(r)*- kezdetű névmási határozók és igék által alkotott kapcsolatokat konkrét, lokális értelmükben külön írjuk, pl. *darauf sitzen, darunter stellen*, átvitt értelemben azonban egybeírandók, pl. *danebengehen, danebengreifen*.
- Kötőjeles írás
 - Összetételekben a számokat a szó többi részéről kötőjellel különítjük el, pl. *8-jährig, 3-monatlich, 14-tägig*.
 - Kötőjelet használhatunk szóösszetételek egyes alkotórészeinek kiemelésére, ha nehezen átlátható összetételek ezáltal érthetőbbé válnak, vagy három azonos betű kerül egymás mellé, pl. *Ichsucht* vagy *Ich-Sucht, Sollstärke* vagy *Soll-Stärke, Teeernte* vagy *Tee-Ernte*.
 - Az angol eredetű többtagú szavakat egybeírjuk, de a kötőjeles írás is helyes, ha az első komponens főnév vagy ige, pl. *Airconditioning* vagy *Air-Conditioning, Handout* vagy *Hand-out, Layout* vagy *Lay-out*.
- Nagy- és kisbetűs írás
 - Azon főneveket, melyek előljárószókkal állandósult szerkezetet képeznek, de azokkal nem írhatók egybe, nagy kezdőbetűvel írjuk, pl. *außer Acht lassen, sich in Acht nehmen, in Bezug auf*.
 - Az olyan főneveket, melyek igékkel állandósult szerkezetet képeznek, de azokkal nem írhatók egybe, nagy kezdőbetűvel írjuk, pl. *Ernst machen, Kopf stehen, Leid tun*.
 - A főnévvé vált sorszámneveket nagy kezdőbetűvel írjuk, pl. *als Erstes, als Fünfter an der Reihe sein, wie kein Zweiter arbeiten*.
 - A főnévvé vált melléknévek állandósult kifejezések részeként – függetlenül attól, hogy eredeti vagy átvitt jelentésükkel szerepelnek – nagy kezdőbetűvel írandók, pl. *im Argen liegen, auf dem Trockenen sitzen, im Trüben fischen*.
 - Az *-isch* vagy *-sch* végződésű melléknévek csak kis kezdőbetűvel írhatók, pl. *freudsche Schriften, goethesche/goethische Gedichte, das ohmsche Gesetz*.
 - A *du* és az *ihr* megszólító névmást valamint a *dein* és az *euer* birtokos névmást levélben mindig kisbetűvel írjuk, a magázó/önöző *Sie* és a hozzá tartozó *Ihr* esetében viszont továbbra is megmarad a nagy kezdőbetű.
- Központozás
 - Ha két teljes főmondatot az *und* vagy az *oder* kötőszó kapcsol össze, a vessző előttük már nem kötelező, pl. *Gerda spielte auf dem Klavier(.) und Gerd sang dazu*, illetve *Wir fahren in die Stadt(.) oder sie kommen übermorgen zu uns auf das Land*.
 - A főnévi igenévi és melléknévi igenévi csoportokat csak akkor különítjük el vesszővel, illetve azokat csak akkor tesszük két vessző közé, ha ezzel a mondat tagolását érthetőbbé tesszük vagy félreértéseket kerülünk el, pl. *Ich rate ihm, zu helfen* vagy *Ich rate, ihm zu helfen*, illetve *Sie gingen(.) ohne sich vom Gastgeber zu verabschieden*.
- Sorvégi szóelválasztás
 - Az *st*-t elválasztjuk, pl. *flüs-tern, meis-tens, Wes-te*.
 - A *ck*-t nem választjuk el, *ba-cken, tro-cken, Zu-cker*.
 - Idegen eredetű szavakban a mássalhangzó + *l, n* vagy *r* által alkotott kapcsolatokat vagy az utolsó mássalhangzó előtt választjuk el, vagy elválasztás nélkül kerülnek az új sorba, pl. *Quad-rat* vagy *Qua-drat, Sig-nal* vagy *Si-gnal*.
 - Az olyan szavak, melyeket a nyelvhasználó már nem érez vagy tekint szóösszetételeknek, a kiejtés szerinti szótagoknak megfelelően is elválaszthatók, pl. *Helikop-ter* vagy *Heliko-pter, he-rauf* vagy *her-auf, Pä-dagoge* vagy *Päd-agoge*.